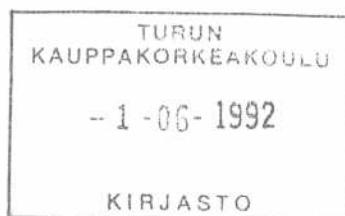

Valta ja vallan puute politiikan tutkimuksessa

RAIMO VÄYRYNEN

ABSTRACT

Power and the lack of power in political research

Behind every conception of power there lies a political theory of how and for what purpose power is used. This is usually taken for granted when talking about economic power in capitalism, for example, but the observation also applies to formal definitions of power

Power research can be divided into two traditions. In actor-centered approaches power and its use are linked to societal actors, their intentions, and their power resources. According to the collective approach, power cannot manifest itself independent of a community.

Power should be studied with the help of both the actor-centered and the collective approach. Collective conceptions of power often provide a fruitful starting point. For example, relations between cultures and their symbols on the one hand and the use of power on the other hand cannot be examined on the individual level alone.

Jokaisen valtakäsityksen takana on poliittinen teoria siitä, missä tarkoituksessa ja kuinka valtaa käytetään. Tätä pidetään yleensä itsestään selvänä silloin, kun puheena on vaikkapa taloudellinen valta kapitalismissa, mutta tämä havainto koskee yhtä hyvin formaalisia vallan määritelmiä. Tässä esityksessä pyrin tarkastelemaan kahta valtaa koskevan tutkimuksen päälinjaa sekeä niiden taustalla olevia teoreettisia ja metodologisia sitoumuksia¹.

Toimijan ja kollektiivin valta

Teen eron toimijoita ja niiden suhteita koskevan valtatutkimuksen sekä vallan kollektiivisena ilmiönä näkevän tutkimussuuntauksen välillä. *Toimija-kohtaisessa* tutkimusotteessa valta ja sen käyttö sidotaan yhteiskunnallisiin toimijoihin, niiden intentioihin ja tavoitteisiin. *Kollektiivisen* valtakäsityksen mukaan sitä ei voi esiintyä irrallaan yhteisöstä.

Kollektiivi voidaan tässä yhteydessä käsittää kahdella tavalla. Ensiksikin se voidaan määritellä kokoelmaksi henkilöitä, jolloin valtasuhteet voidaan palauttaa yksilöiden välisiksi suhteiksi. Toinen mahdollisuus on todeta kollektiivilla olevan sellaisia kontekstuaalisia ominaisuuksia, joita ei voida palauttaa yksilön ominaisuuksiksi (vrt. Barnes 1988, 65—66). Määrittelen tässä kollektiivisen valtakäsityksen jälkimmäisellä tavalla. Tällöin poikkean tietoisesti siitä Baldwinin (1988, 123) käsityksestä, että sosiaalisissa suhteissa vallan käsitettä on hyödyllistä tarkastella yksittäisen toimijan kannalta.²

Kollektiivisen näkemyksen on ilmaissut ehkä selkeimmin Hannah Arendt (1969, 43—44): 'Valta ei ole koskaan yksilön ominaisuus; se kuuluu ryhmälle ja on olemassa vain niin kauan kuin ryhmä pysyy yhdessä.' Tämä yksilön ja kollektiivin ero kulkee läpi kaiken valtatutkimuksen. Niinpä

¹ Artikkelin perustuu Politiikan tutkimuksen päivillä Tampereella 17. 1. 1992 pidettyyn avajaisesitykseen.

² Tätä näkökulmaa on elaboroinut myös dos. Matti Wiberg minulle 24. 2. 1992 toimittamassaan yksityiskohtaisessa kirjallisessa kommentissa, josta parhaimmat kiitokset.

symbolisen vallankin tutkimuksessa voidaan erottaa kokonaisten ryhmien luomat vallan symbolit ja toisaalta yksilöiden, usein asiantuntijoiden, tuottamat symbolit (Bourdieu 1991, 168—170).

Toimijakohtainen käsitys vallasta on kytkeytynyt läheisesti yhtäältä pluralistiseen yhteiskuntäkäsitykseen ja toisaalta positivistiseen metodologiaan. Tämä tutkimusote ei ole suinkaan kaikissa suhteissaan homogeeninen eikä johdonmukaisesti etenevä, mutta eräänlainen suuri linja sen kehityksestä on kuitenkin piirrettävissä. Tätä linjaa hahmotellessani en muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta puutu politiikan tutkimuksen klassikoihin, vaan keskityn toisen maailmansodan jälkeiseen tutkimukseen.

Kapasiteetti- ja rankianalyysi

Positivistiselle tutkimusotteelle on ollut tunnusomaista halu mitata valtaa ja siten määritellä se yksiselitteisesti. Siksi sille oli kehitettävä mittayksiköitä, joiden avulla toimijoiden absoluuttista ja suhteellista valtaa voitiin verrata keskenään. Tämä edellytti sangen staattista käsitystä valtasuhteista. Kansainvälisten suhteiden tutkimuksessa tämä lähestymistapa on kulkenut *kapasiteettianaalysin* nimellä.

Siinä mitataan ja verrataan valtioiden 'massan' määrää ja laatua erilaisilla taloudellisilla, yhteiskunnallisilla ja sotilaallisilla indikaattoreilla. Alun perin kapasiteettianalyysiä käytettiin vain valtioiden sotapotentiaalin arviointiin ja vertaamiseen, mutta nykyään sitä käytetään myös hieman edistyneemmässä muodossa (Sullivan 1990, 103—123). Tämä tutkimusote on selkeästi valtiokeskeinen ja näkee taloudelliset voimavarat alistaisena valtioiden poliittiselle ja sotilaalliselle toimintalogiikalle.

Kapasiteettianalyysi on suorassa yhteydessä voimatasapainoteoriaan ja itse asiassa tarjoaa keinoon sen operationalisoinnille. Voimatasapainoa koskeva tutkimus tarjoaa hyvän esimerkin siitä, kuinka teoria ja mittaava tutkimusote on yhdistetty sangen mekaanisella tavalla toisiinsa. Valtioiden 'punnusten' suhteellinen paino ratkaisee niiden välisen toiminnan lopputulokset, joita voidaan muuttaa vain joko kasvattamalla valtiotoimijoiden punnusten painoa tai asettamalla ne koalitiopoliittikalla uuteen järjestykseen.

Tutkimustekniikaltaan kapasiteettianalyysi on lähellä *rankianalyysiä*, jonka teoreettiset sitoumukset ovat kuitenkin toisenlaisia. Sosiologiassa rankianalyysi liittyy valtatutkimukseen sosiaalisen

aseman ja statuksen kautta. Tästä tie vie taas sosiaalisen kerrostuneisuuden ja eliittiryhmien karjoittamiseen. Yhteinen piirre valtioiden kapasiteetin ja sosiaalisen hierarkian tutkimukselle on sangen *mekaaninen käsitys* vallasta; se on yhteiskunnalliseen säiliöön varastoitu resurssien määrä.

Valta vaihtosuhteena

Mekaaninen vallan käsite havaittiin kuitenkin pian riittämättömäksi. Kullervo Rainion (1968, 19—20) sanoin vallan käsittäminen ominaisuutena oli virhe; sen sijaan valta on nähtävä molemminpuolisena sosiaalisena suhteena. Puhtaimmillaan tämä käsitys ilmenee valtaa *vaihtosuhteena* käsittelevässä tutkimuksessa. Siinä pohdittiin muun muassa vallan suhdetta toimijoiden väliseen riippuvuuteen, sanktioita vallankäytön osoittimena sekä vallankäytön kustannuksia.

Vallan käytön ja riippuvuuden välillä on kahdensuuntainen suhde; yhtäältä valtaa ei voi käyttää ilman osapuolten välistä materiaalista tai henkistä riippuvuutta ja toisaalta valtasuhde luo oman riippuvuussuhteensa. Edellisessä tapauksessa asia voidaan ehkä ilmaista niin, että riippuvuus on vallankäytön välttämätön, mutta ei riittävä edellytys. Toisin sanoen valtasuhteessa on aktiivisen vaikutuksen ohella joko suoranaisesta vaikuttamisesta pidättäytymiseen liittyviä tai jopa vaille artikuloitua jääviä valtaprosesseja (*Demokrati och makt...* 1990, 18—19).

Toisaalta vallankäyttö luo kustannuksien ja hyötyjen jakautumisen kautta uudenlaisia riippuvuussuhteita. Riippuvuuden voidaan katsoa olevan vähäisempää ja vallan suurempaa silloin, kun sen käyttökustannukset ovat pienet. Edelleen kustannusten pienuus vähentää kohteen vallan voimaa, joka voidaan määritellä vallankäyttäjän preferensseistä poikkeamisesta aiheutuviksi vaihtoehdokustannuksiksi (Harsanyi 1962; Lane ja Stenlund 1984; 350—353). Valtasuhteiden analyysiä kustannusten avulla vaikeuttaa kuitenkin se, että kustannuksen käsite on hyvin moniulotteinen. Tarkemmassa analyysissä on esimerkiksi tehtävä ero suorien ja vaihtoehdokustannusten sekä todellisten ja havaittujen kustannusten välillä (Baldwin 1988, 82—99).

Valtasuhteessa olevien toimijoiden riippuvuutta painottava näkökulma kiistää vallan summittaisen käytön järkevyyden, koska se saattaa vahingoittaa vallankäyttäjää itseäänkin. Myöhemmin Robert Axelrod (1984) on nähnyt vastavuoroisen molemminpuolisen toiminnan synnyttämän riippuvuuden

vallankäytön sijasta yhteistyön keskeisenä edellytyksenä. Hän olettaa kuitenkin toimijoiden väliset suhteet symmetrisiksi eikä näe epäsymmetrian yhteistyölle asettamia esteitä.

Varhaisessa suomalaisessa valtatutkimuksessa, muun muassa Antti Eskolan (1961) ja Kullervo Rainion (1968) töissä, riippuvuuden ja vallan suhde todettiin selkeästi. Jo niissä riippuvuus toisesta osapuolesta nähtiin keskeiseksi vallankäytön edellytykseksi. Heidän töissään valtaa ei epäsymmetrisyydestään huolimatta kuitenkaan käsitetty yksipuoliseksi. Molempien toimijoiden katsottiin käyttävän valtaa, joskin toisella niistä oli suhteellinen valtaetu. Vallan käsittäminen sosiaalisesti suhteeksi monipuolista valtatutkimusta, mutta piti sen vielä tiiviisti positivistisen tieteenihanteen piirissä. Omaksi ongelmakekseksi nousi vallan ja sosiaalisen vaihdon keskinäisen suhteen määrittely; kumpi niistä oli ylä- ja kumpi alakäsite (Baldwin 1988, 100—128).

Dahlilainen perinne

Robert Dahlin (1957) tunnetun määritelmän mukaan valtaa esiintyy silloin, kun toimijan A käyttäytyminen aiheuttaa toimijan B käyttäytymisen. Dahlin lähestymistapa on voimakkaasti behavioraalinen siksi, että käyttäytymistä voidaan empiirisesti havainnoida ja mitata. Mittaavaa otetta edellyttää oikeastaan jo Dahlin määritelmä. Siinä hän todetaan A:n vallan määräksi se todennäköisyys, jolla B suostuu toimimaan halutulla tavalla vähennettynä todennäköisyydellä, että B tekisi tämän toimen ilman vaikutusyritystäkin.

Dahlilaisessa lähestymistavassa valtasuhde on sanottu rinnastetun kausaaliseen selitysmalliin, joka sekin viittaa varhaisen valtatutkimuksen positivistiseen luonteeseen. Taustalla oleva luonnontieteellinen ihanne tulee hyvin näkyviin Rainion (1968, 22) määritelmässä, jonka mukaan 'aktorin a valta aktoriin b on se b:n kehittämän vastustuksen, resistanssin, määrä, jonka a voisi voittaa'.

Toisaalta Jan-Erik Lane ja Hans Stenlund (1984, 330—331) painottavat sitä, että Dahlin valtamalli ei pohjimmiltaan ole kausaalinen, vaan päätöksentekomalli, jota halutaan soveltaa konkreettisiin tilanteisiin. Tällä tavalla hän ehkä yrittää pelastaa Dahlin mallin, sillä tieteellisen ja sosiaalisen kausaliteetin rinnastaminen on vähintään ongelmallista. Joka tapauksessa pelastusyrityskin tapahtuu selvästi empiirisen tutkimusotteen sisällä.

Vallan määrittäminen sosiaalisesti suhteeksi toi mukaan pohdinnan sen välineistä. Valta jaettiin

rankaisevaan ja palkitsevaan sen mukaan, pyrittiinkö kohteen käyttäytymiseen vaikuttamaan sen arvoja vähentämällä vai lisäämällä. Amitai Etzionin (1961) tunnettu jako pakko- ja hyötyvaltaan (*coercive vs. remunerative power*) perustui juuri tähän ajatukseen. Hän laajensi kuitenkin materialistista valtakäsitystä myös henkiseen suuntaan toteamalla kolmanneksi valtasuhteen tyypiksi normatiivisen vallan.

Valta voi olla sosiaalisessa suhteessa paitsi todellista, toimeenpantua, niin myös implikoitua valtaa, joista jälkimmäinen manifestoituu uhkauksina ja lupauksina. Usein tämä vallankäytön relationaalinen piirre on erotettu vallan määrittelemisestä kapasiteettina (esim Hart 1976). Tätä eroa ei ole kuitenkaan syytä liioitella. Itse asiassa vallan tarkastelu suhteena säilytti yhteytensä vanhaan perinteeseen, jossa valta nähtiin toimijan ominaisuutena. Dahl esimerkiksi käytti *valtaperustan* (*power base*) käsitettä kuvaamaan toimijan maksimaalista kapasiteettia, josta kuitenkin vain osa voitiin konkreettisisissa tilanteissa ottaa käyttöön. Vallan 'määrä' riippui siis siitä, kuinka tämä valtaperustan konversio onnistui.

Toimijakohtainen valtatutkimus pelkistää vallankäytön toimijapariin, dyadiin, joka irroitetaan laajemmasta yhteiskunnallisesta yhteydestään. Vallankäyttö nähdään konkreettiseksi toiminnaksi siinä kuin muikin havainnoitavissa oleva poliittinen käyttäytyminen. Toimintapainotteinen lähestymistapa korostaa valtaresurssien aktivoimista, siis vallankäyttöä aktina, mutta unohtaa huomattavan osan sen edellytyksistä ja seurauksista (Korpi 1984).

Toimijakohtainen valtakäsitys sopii huonosti yhteen niin rakenteellisen kuin normatiivisenkin valta-analyysin kanssa. Itse asiassa sen kantama teoreettinen ja metodologinen matkatavara on siksi raskasta, että tutkimuksen rajoittaminen toimijoihin ja niiden välisiin suhteisiin saattaa vinouttaa koko tutkimuskenttää. Vähintäänkin perinteistä kausaalipohjaista vallankäytön selitysmallia tulisi laajentaa finalistisen selityksen suuntaan.

Vallan monet kasvot

Finalistinen tarkastelutapa ottaa huomioon myös toimijoiden omat käsitykset, tavoitteet ja toimintatavat. Tällä tavalla valtasuhteiden tutkimukseen tulee mukaan myös rationaalinen ja strateginen elementti (Korpi 1984). Yhtenä esimerkkinä tällaisesta laajennuksesta voim mainita strategisen kaupapolitiikan mallit. Niissä valtioiden oletetaan

vahvistavan taloudellisesti-poliittista kapasiteettiaan tavoitteena markkinaosuuksien valtaaminen ja siten taloudellisen vallan lisääminen (Kuttner 1991). Strategisissa malleissa toimintaa tarkkaillaan pitkällä aikavälillä ja toimijoiden oletetaan etenevän jatkuvassa vuorovaikutussuhteessa ympäristön kanssa.

Toimijakohtaiselle valta-analyysille on ollut ominaista myös konfliktien korostaminen. Steven Lukes (1978, 636—639) on todennut, että konfliktipitoisissa valtakäsityksissä toimijoiden suhteet nähdään epäsymmetrisinä kolmella tavalla. Huomio voi kohdistua joko valvonnan ja mukautumisen dialektiikkaan, valtaan riippuvuussuhteena tai valtaan yhteiskunnallisen eriarvoisuutena (ks. myös Korpi 1984). Lukes toteaa vallan tutkimuksessa olevan toisenkin perinteen, jossa se nähdään kyvyksi saavuttaa tuloksia konsensuksen ja yhteistyön avulla.

Tämä jako konflikti- ja yhteisöpitoisten valta-teorioiden välillä on löydettävissä muun muassa Max Weberin (1964, 152—153) ajattelusta, jossa tehdään tunnettu ero vallan (*Macht*) ja auktoriteetin (*Herrschaft*) välillä. Weber määrittelee vallan toimijan kyvyksi toteuttaa tahtonsa vastustuksesta huolimatta ja auktoriteetin kohteen todennäköisyydeksi totella käskyä. *Macht* ja *Herrschaft* katsovat valtasuhdetta eri suunnista ja johtavat näin ollen myös erilaiseen käsitykseen sen luonteesta.

Macht näkee vallan valvontasuhteena, jollaisena politiikan tutkimuksen klassikot ovat sen yleensäkin käsittäneet (esim. Glegg 1989). Valta merkitsee kykyä valvoa ja ohjata niin luonnon kuin muidenkin ihmisten toimintaa. Vallan käsittäminen dominanssina on olennainen osa länsimaista kosmologiaa, joka nosti sen muiden kulttuurimuotojen yläpuolelle. Vallankäyttäjänkään näkökulmasta vallan ei tarvitse välttämättä merkitä valvontaa, kykyä rajoittaa toisten toimintaa oman tahdon mukaisesti.

Valta voidaan nähdä myös yleisenä *Kompetenssina*, kykyinä toteuttaa tavoitteita. Näin käsitettynä vallalla on emansipatiivinen ominaisuus ja sitä voidaan käyttää myös valvontavallan vastapainona (Carroll 1972). Samansuuntaiseen näkemykseen päätyy Barry Barnes (1988, 57—59), joka määrittelee sosiaalisen vallan tiedon spesifisen jakautumisen piirteeksi. Tässä jakautumassa tiedon hallinta antaa yleistettyä toimintakykyä ja siten valtaa.

Valtakäsitteen jakaminen valvontaan ja kompetenssiin ja sen sijoittaminen epäsymmetriseen yhteiskunnalliseen rakenteeseen vie tavallaan dialek-

tiseen tarkasteluun, jossa vastakkain ovat 'paha' ja 'hyvä' valta. Tämä jako avautuu useaan eri suuntaan. Hannah Arendt näkee vallan nimenomaan positiivisena ilmiönä, 'hallituksen olemuksena'. Se on väkivallan vastakohta, sillä 'siellä missä toinen hallitsee ehdottomasti, toinen puuttuu'. Väkivallalla on oikeutusta vain niiden päämäärien kautta, joita sen avulla pyritään edistämään (Arendt 1969, 49—56). Tämä näkemys johtaa siihen mielenkiintoiseen väitteeseen, että väkivaltaa voidaan hillitä vain valtaa käyttämällä, minkä väkivallan kierre puolestaan estää.

Valvonnan ja kompetenssin välillä vallitsee yhteiskunnallinen jännite. Jos valta nähdään yksilöteoisena ilmiönä, niin silloin kontrollia tehostamalla voidaan estää sitä vastustavan kompetenssin kehittäminen. Tällöin opposition täytyy ryhtyä vastustamaan 'vääriä' valtaa vahvistamalla omaansa vaihtoehtoisilla keinoilla. Tähän liittyy valtakeskustelussa suoraan kysymys kansalaistotelemattomuudesta, kieltäytymisestä yhteistyöstä sekä väkivallattomasta vastarinnasta. Ajoittain tämä gandhilainen perinne nähdään milteipä neuroottisena vallan pelkona. Kyseessä on kuitenkin enemmän vaihtoehtoinen käsitys vallasta ja sen käytöstä kuin vallan pelko.

Valta ja ideologia

Václav Havelin käsitys 'voimattomien vallasta' tarjoaa oivallisen esimerkin vaihtoehtoisen, kompetenssiin tähtäävän vallan kehittämisestä. Se painottaa *ideologian* merkitystä vallankäytössä. Varsinkin totalitaarisessa järjestelmässä vallitseva ideologia on olennainen osa vallan konstituutiota ja sen oikeuttamista. Ajan mittaan ideologia kuitenkin etäännyy yhteiskunnallisesta todellisuudesta. Samalla kun ideologian merkitys vallan osana ja järjestelmän legitimiisyyden perusteena vahvistuu, niin samalla sen ajatukset ja ilmaisu kangistuvat ja muuttuvat rituaaleiksi. Näin totalitaarinen järjestelmä Havelin mukaan lopulta pohjautuu 'julkiseen valheeseen', jonka ontouden ja syvän moraalisin kriisin kaikki, ehkä järjestelmän uskollisimpia palvelijoita lukuun ottamatta, näkevät.

Totalitaarisen ideologian tyhjiys saadaan esiin vasta asettamalla se vastakkain totuuden kanssa. Opposition tehtävänä on 'elämällä totuudessa' kieltää johdonmukaisesti totalitaarisen järjestelmän periaatteellinen oikeutus. Totuuden kautta eksistentiaalinen uhka viralliselle järjestelmälle saa moraalista voimaa, levittää autonomiaa omaavaan kansalaisyhteiskuntaan ja lopulta johtaa tyh-

jän päälle jäävän totalitaarisen järjestelmän luhistumiseen (Havel 1989).

Havelilainen käsitys vallasta on kollektiivinen siinä mielessä, että se näkee 'voimattomien valan' kasvavan virallisen järjestelmän antinomiana. Vaihtoehtoista valtaa ei voi olla yksilöllisenä tai kollektiivisena ominaisuutena ilman virallista valtajärjestelmää. Havelin käsitys vallan kaksoisluonteesta totalitaarisessa yhteiskunnassa jättää vaille huomiota yhden kollektiivisen valtakäsityksen ulottuvuuden; vallan kohteen vapaaehtoisen suostumuksen toimia vallitsevassa järjestelmässä luomatta sille tavoitteellisesti vaihtoehtoa.

Tähän ongelmaan voidaan pureutua Weberin *Herrschaft*-käsitteen, mutta myös gramscilaisen hegemonia-analyysin kautta. *Herrschaft* käsittää vallan suostumukseksi sen käyttäjän tahtoon. Tämä suostuminen voi olla joko pakon sanelemaa, mutta myös vapaaehtoista. Yleensä suostumuksen järjestämiseksi tarvitaan yhteiskunnallinen koneisto, jollaisena toimii muun muassa hallinto. Vapaaehtoisen suostunnan tapauksessa puhutaan tavallisesti *hegemoniasta*, joka käsitetään tavallisesti legitimiinä, joko materiaalisena tai ideologisena ylivaltana. Näistä jälkimmäinen on ilmiönä mielenkiintoisempi, erityisesti Antonio Gramscin tulkitsemana.

Gramscille ideologia ei ole illuusio, vaan jokaiselle yhteiskuntajärjestykselle ominaisen hegemonian tai keskenään kamppailevien hegemonioiden tärkeä elementti. Hegemonia pohjautuu yhteiskunnallisten voimien järjestelylle, historialliselle blokille, jonka sementtinä ideologia on. Hegemoninen ideologia ei voi elää irrallaan yhteiskunnan valtasuhteista, vaan se pohjautuu valtion ja kansalaisyhteiskunnan väliseen, kullekin historialliselle tilanteelle ominaiseen suhteeseen.

Gramscin ajattelun jatkuva suosio, huolimatta marxilaisen ajattelun joutumisesta yleensä sivuraitteelle, liittyyne yhtäältä hänen kansalaisyhteiskunnalle antamaansa painotukseen sekä toisaalta pohdintaan vaihtoehtoliikkeiden mahdollisuudesta luoda hegemonista vastavoimaa (Lahtinen 1991).

Gramscin käsitys vallasta ei pidä mahdollisena vain suostuntaan perustuvaa hegemoniaa, vaan sitä voidaan käyttää myös pakottavalla, väkivaltaisella tavalla. Hänen tulkintansa hegemoniasta on kollektiivinen siinä mielessä, että hegemonia edustaa hänen mukaansa organisoitua yhteistä tahtoa eikä ole johdettavissa yksilöiden ajatuksiin (Morera 1990, 164—165). Konsensuaalinen vallankäyttö edellyttää gramscilaisessa ajattelussa historiallisen blokin olemassaoloa. Se taas edel-

lyttää sellaista yhteiskuntaluokkaa, joka kykenee luomaan omat etunsa ylittävän kansallisen projektin. Tässä ajatuksessa kiteytyy puhtaimmillaan kollektiivinen käsitys vallasta, jonka avulla voidaan edistää asetettuja tavoitteita.

Olen aikaisemmin pyrkinyt osoittamaan, että Urho Kekkosen kansallisen yhtenäisyyden politiikka ja siihen liittyvä teollistaminen tähtäsivät maalaisliiton varaan rakentuvan historiallisen blokin luomiseen. Tiettyyn rajaan saakka tämä politiikka onnistuikin murtuakseen kuitenkin 1970-luvulle tultaessa (Väyrynen 1984; ks. myös Hänninen 1987). Suomen talous- ja integraatiopolitiikassa tällä hetkellä vallitseva tilanne osoittaa sen, ettei maassa ole sellaista riittävän kannatuksen omaavaa poliittista voimaa, joka omien intressiensä rajat ylittäen loisi johdonmukaisen linjan.

Vahvin ryhmä on edelleen puunjalostusteollisuuden, maatalouden ja keskustapuolueen muodostama ryhmä, joka ei kuitenkaan täytä historiallisen blokin kriteereitä. Periaatteessa kokoomuksen ja sosialidemokraattien yhteishallituksen varaan olisi ollut luotavissa oma blokkinsa, jos se olisi lähtenyt johdonmukaisemmin rationalisoimaan maataloutta, rakentamaan uutta informaatiopohjaista teollisuutta sekä kansainvälistämään Suomen taloutta. Sinipunahallitus epäonnistui kuitenkin näissä tehtävissä, eikä uutta mahdollisuutta historiallisen blokin luomiseen ole näköpiirissä.

Kaikki tämä viittaa siihen, että poliittinen vallankäyttö Suomessa säilyy pirstaleisena ja siitä seuraa 1990-luvulla tempoilevaa talous- ja integraatiopolitiikkaa. Kollektiivisen vallankäytön heikkous lisää tietenkin vastaavasti parlamentaarisen politiikan mahdollisuuksia ja vahvistaa siten oletettavasti demokratiaa. On kuitenkin syytä kysyä, mikä arvo parlamentaarisella toiminnalla sinänsä on, jos se ei kykene tuottamaan selkeitä päätöksiä. Arvioidaanko poliittisen vallan käyttöä muodon vai tulosten perusteella?

Valta ja tieto

Gramscilainen valtateoria ei redusoi vallankäyttöä yksittäisiksi toimijasuhteiksi ja niihin liittyviksi vallankäytön akteiksi. Pikemminkin se pyrkii määrittämään ja identifioimaan yhteiskunnallisen vallankäytön perusvoimat ja niiden poliittiset ja taloudelliset tavoitteet. Michel Foucault'n valtakäsitys on pääpiirteisesti kollektiivinen luonteeltaan. Hänelle valta ei ole ensisijaisesti toimijoiden omistama ja jakama resurssi, vaan sitä käytetään useista

eri paikoista alati muuttuvissa vuorovaikutussuhteissa. Foucault'n vallan analyysi sijoittaa sen samanaikaisesti yhteiskunnan eri tasoille ja osaluille, se on olennainen osa kaikkea sosiaalista olemista (Varis 1989).

Foucault'n valtakäsityksen kollektiivisuus tulee mielestäni hyvin esille hänen vallan ja totuuden suhdetta koskevassa pohdinnassaan. Hänen mukaansa ne liittyvät likeisesti yhteen ja näin muodostuu jokaiseen yhteiskuntaan 'totuuden regiimi', joka auttaa erottamaan oikeat ja väärät väitteet sekä sanktioimaan ne. Tällä tavalla yhteiskunnan valtajärjestelmä vaikuttaa olennaisesti siihen, kuinka totuuteen liittyviä lausumia tuotetaan, säädellään, jaetaan ja käytetään (Foucault 1980, 131—133). Tieto ei ole siis toimintakapasiteetin lähde, kuten Barnes (1988) toteaa, vaan koko yhteiskuntaa ja 'totuutena' sen vallankäyttöä syvästi muotoileva seikka.

Vallan hajautumista ja moninaisuutta korostava lähestymistapa on epäilemättä yksi keino kuvata yhteiskunnallisen vallankäytön todellisuutta. Foucault'n teorian on kuitenkin vastattava kysymykseen, jota Lukes (1978, 635) kutsuu vallankäytön merkittävyuden kriteeriksi. Valta täytyy toisin sanoen määritellä niin, että se käytön aiheuttamien vaikutusten täytyy olla ei-triviaaleja. Vaikka Foucault'n valtateoriassa on strateginen elementtinsä, niin epäilen täyttäväkö se, ainakaan pitkälle vietyä, merkitsevyyden kriteeriä.

Amerikkalainen hegemonia

Viimeaikaisessa kansainvälisten suhteiden tutkimuksessa on gramscilainen näkökulma noussut sangan voimakkaasti esille. Amerikkalainen markkinoihin, poliittiseen kilpailuun ja kristinuskoon nojaava versio liberalismista on nähty hegemonisena ideologiana, joka on vahvistanut yhteistä maailmankuvaa sekä luonut uutta kansainvälisten suhteiden toimintasäännöstöä. Yhdysvaltojen hegemonia on ollut paitsi materiaalista, niin myös ideologista. Sen taloudellinen ja poliittinen johto on voinut käyttää valtaa tarvitsematta turvautua pakkokeinoihin. Tuntuva osa kansainvälistä yhteisöä on suostunut amerikkalaisten hegemoniseen vallankäyttöön ja pyrkimykset rakentaa vastavaltaa ovat yleensä epäonnistuneet (Augelli ja Murphy 1988; Gill 1990).

Liberalismin edustamalle modernismille ja universalismille on kuitenkin noussut vastavoimia, joista tänä päivänä merkittävin on uskonnollinen,

erityisesti islamilainen, *fundamentalismi*. Modernismi korostaa kuluttajasuuntautuneen kapitalismin ja tehotuotannon arvojen yleismaailmallisuutta, byrokraattista rationaalisuutta ja muutoksen väistämättömyyttä. Fundamentalismi puolestaan painottaa perinteisen auktoriteetin ja sen edustamien arvojen kokonaisvaltaisuutta ja absoluuttisuutta, mikä luo pohjan ihmisten orgaaniselle yhteenkuuluvuudelle. Puhtaissa muodoissaan modernismi ja fundamentalismi, jotka molemmat ovat hegemonian ja siten vallankäytön muotoja, eivät ole sovittavissa yhteen. Fundamentalismi saa voimansa sen sisältämien antinomioiden puhtaudesta, joka ei ole empiirisesti kiistettävissä (Lawrence 1990).

Mielestäni tästä hegemonisen liberalismiin ja vastahegemoniaa tavoittelevan fundamentalismin vastakkainasettelusta on saatavissa oppia myös politiikan tutkimukselle. Valtaa on luonnollisesti tutkittava eri tasoilla ja eri yhteyksissä. Siksi myös yksilötason vallankäyttöä ja sen vaikutuksia poliittiseen yksilöön, kuten kansanedustajaan, on syytä selvittää (Pitkänen 1991). Hedelmällisempää on kuitenkin lähteä liikkeelle kollektiivisista valtakäsityksistä. Ne vievät konkreettisissa, usein konfliktipitoisissa päätöksentekotilanteissa ilmevästi vallan tutkimuksesta kohti yhteiskunnallisten ja kulttuuristen valtapiirien ja niiden välisten suhteiden erittelyä.

Esimerkiksi kulttuurin ja sen symbolien sekä vallankäytön välisiä suhteita ei ole mahdollista tarkastella pelkästään, eikä edes ensisijaisesti, yksilötasolla. Tämä johtuu yksinkertaisesti siitä, että kulttuuri ja ideologia ovat kontekstuaalisia ilmiöitä, jotka eivät ole jaettavissa toimijakohtaisesti. Tähän tutkimustehtävään tarvitaan sekä yhteisön että symbolien erittelyssä kollektiivista tutkimusotetta.

Tällöin päästään myös lähemmäksi valtatutkimuksen taustalla olevia poliittisia teorioita. Eri kollektiivien valtatavoitteet ja hegemoniset projektit on syytä eksplikoida ja tarkastella, millaiseen yhteiskuntaan niiden toteuttaminen johtaisi. Näin tehtäessä liikutaan yhteiskuntatutkimuksen ja -politiikan rajamailla. Yhteiskunnallisten valtaprojektien sisällön ja vaikutusten suhteen ei voi olla välinpitämätön, vaan niiden vastaprojekteja seurausineen on myös syytä eritellä ja jopa kehittää, mikäli vallitsevan kehityksen ei katsota joltavan hyvään yhteiskuntaan.

Niinpä esimerkiksi viime aikoina esiinnostettu markkinapohjainen valtaprojekti, ainakin siltä osin kun sen pohjana ovat Ludwig von Misesin useat

käsitykset, suorastaan huutaa vasta-argumentteja ja edellyttää myös vastaprojekteja (ks. Harisalo 1991).

LÄHTEET

- Arendt, Hannah, *On Violence*. Harcourt Brace Jovanovich: New York 1969.
- Augelli, Enrico & Craig Murphy, *America's Quest for Supremacy and the Third World*. Pinter: London 1988.
- Axelrod, Robert, *The Evolution of Cooperation*. Basic Books: New York 1984.
- Baldwin, David A., *Paradoxes of Power*. Basil Blackwell, Oxford 1989.
- Barnes, Barry, *The Nature of Power*. Polity Press: Cambridge 1988.
- Bourdieu, Pierre, *Language and Symbolic Power*. Polity Press: London 1991.
- Carroll, Berenice A., *Peace Research: The Cult of Power*. *Journal of Conflict Resolution*, vol. 16, no. 4 (1972), pp. 585—619.
- Clegg, Stewart R., *Frameworks of Power*. Sage: London 1989.
- Dahl, Robert, *The Concept of Power*. *Behavioral Science*, vol. 2, no. 3 (1957), s. 201—215.
- Demokrati och makt i Sverige. Maktutredningens huvudrapport*. SOU 1990: 44. Stockholm 1990.
- Eskola, Antti, *Social Influence and Power in Two-Person Groups*. *Transactions of the Westmarck Society*, vol. VI. Turku 1961.
- Etzioni, Amitai, *A Comparative Analysis of Complex Organizations*. The Free Press: New York 1961.
- Foucault, Michel, *Power/Knowledge. Selected Interviews and Writings 1972—1977*. The Harvester Press: Brighton 1980.
- Gill, Stephen, *American Hegemony and the Trilateral Commission*. Cambridge University Press: Cambridge 1990.
- Harisalo, Risto, *A Critique of Equality in the Light of Austrian Theory*. *Hallinnon tutkimus*, vol. 10, no. 4 (1991), s. 306—317.
- Harsanyi, John, *Measurement of Social Power*. *Behavioral Science*, vol. 7, no. 1 (1962), s. 67—80.
- Hart, Jeffrey, *Three Approaches to the Measurement of Power in international Relations*. *International Organization*, vol. 30, no. 2 (1976), s. 289—305.
- Havel, Václav, *The Power of the Powerless*, teoksessa Jan Vladislav (toim.), *Living in Truth*. Faber & Faber: London 1989, s. 36—122.
- Hänninen, Sakari, *Poliittinen tilanne ja hegemonia Suomessa*. *Politiikka*, vol. 29, no. 3 (1987), s. 172—185.
- Korpi, Walter, *Maktens isberg under ytan*, teoksessa Olof Pettersson (toim.), *Maktbegreppet*. Carlssons: Stockholm 1987, s. 83—117.
- Kuttner, Robert, 1991, *The End of Laissez Faire. National Purpose and the Global Economy after the Cold War*. Alfred A. Knopf: New York.
- Lahtinen, Mikko, *Gramsci eilen ja tänään*. *Sosialistinen politiikka*, vol. 20, no. 1 (1991), s. 34—47.
- Lane, Jan-Erik & Hans Stenlund, *Power*, teoksessa Giovanni Sartori (toim.), *Social Science Concepts. A Systematic Analysis*. Sage: Beverly Hills 1984, s. 315—402.
- Lawrence, Bruce B., *Defenders of God. The Fundamentalist Revolt Against the Modern Age. I*. B. Taurus: London 1990.
- Lukes, Steven, *Power and Authority*, teoksessa Tom Bottomore & Robert Nisbet (toim.), *A History of Sociological Analysis*. Basic Books: New York 1978, s. 633—676.
- Morera, Esteve, *Gramsci's Historicism. A Realist Interpretation*. Routledge: London 1990.
- Pitkänen, Veijo, *Läpivalaistu valta. Suomalaisten kansanedustajien persoonallisuustyyppien tarkastelu kuvakertomustestin avulla*. Valtiotieteellinen yhdistys: Helsinki 1991.
- Rainio, Kullervo, *Valta ja vallan käyttö*. Sosiaalipsykologinen tarkastelu. WSOY: Porvoo 1968.
- Sullivan, Michael P., *Power in Contemporary International Politics*. University of South Carolina Press: Columbia, S. C., 1990.
- Varis, Tuula, *Vallan genealogia. Tutkimus Michael Foucault'n valtakäsityksistä*. Tampereen yliopisto, Poliitiikan tutkimuksen laitos. Rauhan- ja kehitystutkimuksen yksikkö: Tampere 1989.
- Väyrynen, Raimo, *Urho Kekkosen korkea profiili*. *Suomen Kuvalehti* 20, 1985, s. 50—53.
- Weber, Max, *The Theory of Social and Economic Organization*. The Free Press: New York 1961.